

A margittai kerámia XVII–XVIII. századi előzményei

Emődi János

Margittán az idők folyamán mindig nagyszámú iparos élt. Egyidőben több céh is működött a településen, mely egyike volt ama hat Bihar megyei helységnek ahol a XVII–XVIII. században tíz vagy több foglalkozást űztek a lakók (BÁRSONY 1984. 121., 125–126.). A településnek 1859-ben 3218 lakosa volt, közülük 560 iparos, 19 kereskedő. Évi hat vásárt tartottak (FÉNYES 1859. 273.).

A margittai fazekasság igen nagy múltra tekint vissza. Elég megemlítenünk, hogy már a Hódoltság előtt létezett a *Platea Fazekas* (JAKÓ 1940. 296.), mely minden bizonnyal azonos volt a közelmúltban még ugyanazon nevet viselő utcával,¹ ami érthető, ugyanis a mindenkori fazekasoknak érdekükben állt, hogy az agyagbányák közelében lakjanak (Cseredomb, Lapis / Lapos, a város északkeleti részén). Az a tény, hogy az akkor már ott álló – a XVI. századtól református – templommal és a Fazekas utcával együtt említik a ma is létező Körtvélyes, Sáros, Kis és Petri utcákat is, bizonyítja, hogy a település mai szerkezete – legalábbis a központi részén, a templomtér környezetében – már kialakult. (Ezeket a XVIII–XIX. században is említik, a Petri utcát 1793-ban, a Régi Tót utcát 1793-ban, az Új Tót utcát 1805-ben, a Régi Tót utcához tartozó Új Úlést 1805-ben, a Hajnal utcát 1805-ben, a Hurubát 1818-ban).²

Nem tudjuk, mikor szerveződött céhbe a margittai fazekas társadalom, a fél évezrede létező utcanév elképzelhetővé teszi a közép- vagy fejedelemség kori létezését. A XVIII. századi margittai fazekasságról kevés írásos adat őrződött meg. A század elején – 1723-ban – a margittai fazekasok a kolozsvári mesterektől kölcsönözték azok céhszabályzatát, melynek hitelesített másolatát meg is kapták (MÓZES 1985. 392. 30. jegyzet).³ Az annak alapján szerkesztett margittai változat nem maradt fenn – vagy nem is készült –, hanem a kolozsvári másolatot használták. Az irathoz a vidék földesura, Csáky Zsigmond gróf is írt egy pár soros jóváhagyó szöveget.⁴ Nem tudhatjuk, hogy a szabályzat megszerzéséért fáradozó Szűts Sámuel és Posa Lajos margittai fő- és alcéhmester az iratot egy akkor alakuló céh számára vagy egy már régebb óta létező társaság részére kérték-e.⁵ Minden esetre ettől kezdve céhes étellel számolhatunk, még ha erre kevés bizonyíték maradt is fenn. Egy már közölt 1757. évi irat egy 30 esztendeig a margittai *céhben* dolgozó fazekas-kályhásról tudósít, aki az évben megvakult, és a hatóság utasítására segítséget kapott a társulattól (PAPP 1998. 139.).

¹ Fazekas u. (18–20 sz.), Mussolini u. (1940), Linder János u. (1950), 30 Decembrie u. (1980), 1 Decembrie u. (2012).

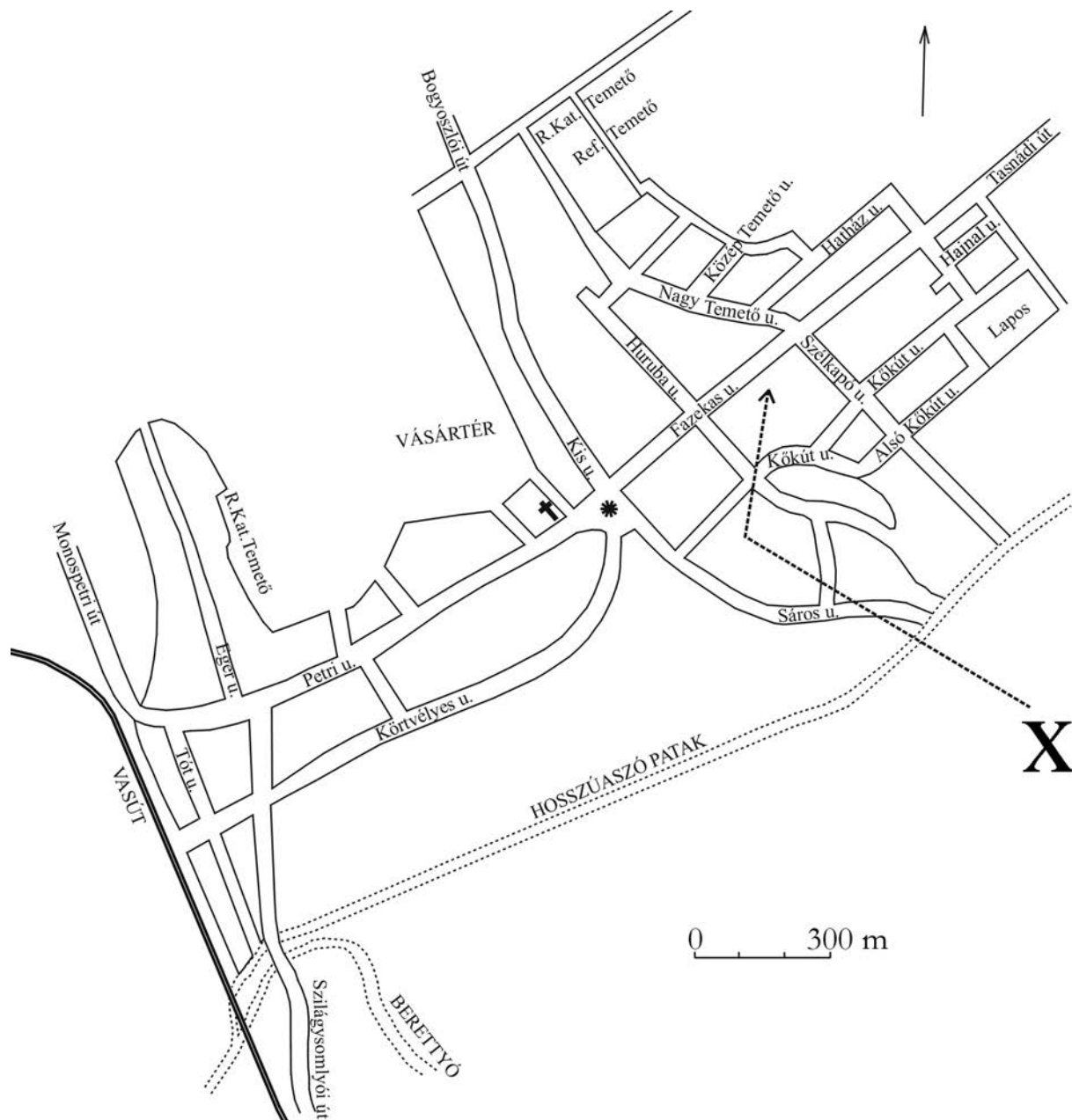
² Egyházi anyakönyvi adatok alapján.

³ RNLBm / Bihar Vármegye Levéltára (41. lsz.), 110 sz. mikrofilmtekercs, 56–79 felvételek. A kolozsvári szabályzatot kísérő iratot aláíró három mester – Csehi D., Perlaky M., Budai I. – nem a margittai céh vezetői voltak, miként a szerző vélte, hanem a kolozsvári céh előljárói!

⁴ RNLBm / Bihar Vármegye Levéltára (41. lsz.), 110 sz. mikrofilmtekercs, 79. felvétel.

⁵ A jelenleg hozzáférhetetlen iratok magyar és latin szövegének olvasata és fordítása még nem áll rendelkezésre.

A másik a margittai fazekas céh gyűléseinek jegyzőkönyvében található,⁶ ahol bejegyezték, hogy a „temetési büntetés” (hiányzáskor – a szerző megjegyzése) összege – 20 Kr. – 1807 óta nem változott, a céh vezetősége azonban 1858-ban megpróbálta felemelni az összeget, de végül elállt a szándékától. A margittai újkori fazekasság története és a több száz fazekas nevét tartalmazó adattára a közeljövőben fog megjelenni önálló kötetben (EMŐDI-SÁNDOR–WILHELM 2013.).

1. kép

Margitta térképe a XX. század első felében. X: A XVII–XVIII. századi lelőhely (a selejtgödör) előkerülési helye

Fig. 1

Map of Marghita from the first half of the 20th century. X: Situation of the 17th–18th century waste-pit

⁶ RNLBm / Céhes iratok gyűjteménye (1137. lsz.), 20. iratcsomó, 8.

Mivel a magángyűjteményekben még fellelhető margittai kerámiaedény szinte mindegyike aránylag új keletű – többnyire a XX. század első feléből – megpróbáltunk itt is (akárcsak korábban, Mezőtelegd esetében) egy fazekas selejtgödört keresni. A margittai Fazekas utca 38. számú ház udvarának végén, kb. 50 cm mélységben sikerült észrevennünk egy nagyobb méretű edényégető kemence alját (1. kép). A kemence átmérője 3 méter volt, vízszintes agyagtalpa 25 cm mélységig paticszerűen vörösre égett át. Közvetlenül ennek felszínéről néhány jellegzetes kerámiatöredéket gyűjtöttünk össze. Mindössze egy méterre a kemence északi oldalától mélyült le a fazekas selejtgödörre, ahová az égetéskor meghibásodott edényeket dobták be. A gödör felett ma kerítés húzódik, kettéosztva azt.⁷ A gödör délnyugati végét modern személgödör metszete, bolygatatlanul maradt felületének is csak felét tárhattuk fel. Szabálytalan formája és egyenetlen fenékmélysége azt sugallja, hogy 1–2 alkalommal – újabb égetések után – kibővítették. A gödör teljes feltárt részén azonos kerámiatípusok töredékeit találtuk. Észrevehető volt, hogy a meghibásodott edényeket – hogy minél több férjen el a gödörben – jól megtaposták, így kevés kivétellel csak 2–5 centiméteres nagyságú apró töredékeket tudtunk összegyűjteni. Ezek ugyanolyan kivitelűek, színűek és díszítésűek voltak, mint a kemence padlójáról felszedett darabkák: elsősorban vékony, 2,5–4 mm falvastagságú edények töredékei.

Fazekasgödörünk mestere leginkább nem túl nagyméretű fazekakat és tejesköcsöögöket készített, de nem mondhatjuk, hogy ezekre a termékekre „szakosodott”, mert ezeken kívül – ugyan kisebb számban – szilkét, kacasütőt, lábas serpenyőt, széles szájú kantát, rostélyos korsót, butykos korsót, tálat, tányért, tálkát, poharat és fedőt is találtunk. A nagyobb méretű edényeknek, így vizeskorsónak, lábasoknak csak a szája, füle, fogantyúja, lába került elő. Ezek többi része nagyobbára hiányzott, valószínűleg felhasználták valamire – betapasztották valahová.

A kerámia finom pasztájú, egyenletesen átégett, felületén színfoltok nélkül. Az edények legnagyobb része drapp, egészen világos barna, ritkán szürke. A kevés vörösre sikerült darab az elégtelen égetés eredménye. Az edények zöme az első égetéskor került a selejtgödörbe, így máz nélküliek. Az igen kisszámú, már a második égetés után kiselejtezett edénynek is csak a belseje mázazott, sötétbarnára (25 töredék), vöröses barnára (5 töredék) vagy sötét mustárzöldre (7 töredék). Egy esetben a barna színre a szájperem belsején 1 cm széles zöld sávot húztak, egy másikon a világoszöld máz a perem külső oldalát is fedi.

A legtöbb edénytípuson van egy vagy két fül. Ezek mindig szalagfülek, s legtöbbször a szájperem alól indulnak a derékig. Döntő többségükben a közepükön hosszában hornyoltak. Két tálnak kisméretű lapos füle volt az alsó részén, ahová spárgát fűztek be falra függesztés céljából.

Az edényeken szinte mindig látható valamilyen díszítés. A használt motívumok aránylag egyszerűek és kizárólag geometrikusak. A mintákat mindig ugyanolyan vörös-barna (vasoxid) festékekkel készítették. Ez alól kivételt a fehér festékekkel készült zsinórminták és a fehér sávok képezték. A zsinórmintát ritkán – főleg a szürke pasztájú és színű töredékeken – vörös-barna színnel is készítették.

A vízszintes vékony vonalak, vonalregiszterek felfestése nem mindig sikerült hibátlanra, a vonalak közötti távolság nem egyforma, vastagságuk sokszor ingadozik, néha hozzáérnek, sőt összeolvadnak a szomszéd vonallal, máshol megszakadnak. Egy ritka, a többihez képest mondhatni bravúros kivitelezésű darabot is találtunk: egy táltöredéken 5 millimétert alig kitevő sávban 5 párhuzamos, fél milliméter vastagságú csíkot húzott fazekasunk, tökéletes kivitelezéssel (IX. tábla 4.).

⁷ Hálásan köszönjük a ház tulajdonosának, dr. Szabó Béla úrnak a kutatáshoz és a leletek összegyűjtéséhez adott engedélyét, úgyszintén a szomszédos But családnak az általuk nyújtott szívélyes segítségét!

Fazekak és tejesköcsögök. Mivel közöttük számos átmeneti forma található, és a díszítésük is azonos, együtt tárgyaljuk őket. Szájperemük külső oldalán legtöbbször három félkörös tag fut körbe, ritkábban két vagy csak egy tag és egy sekély horony (I–III. tábla, IV. tábla 1.). A fazekak szájátmérője 15–20 cm, a köcsögöké 10 cm.⁸

Díszítésük:

- Barna, vörös-barna 1–4 mm széles, vízszintes csíkokból vagy spirálban felvitt csíkból álló regiszterek futnak körbe különböző magasságokban.
- 8–16 mm széles, körbefutó vízszintes fehér sávok.
- 2–4 mm széles, kisebb-nagyobb amplitúdójú hullámos, barna, vörös-barna vagy fehér sávok.
- Ún. zsinórozásos minta (CSUPOR–CSUPORNÉ ANGYAL 1998. 105. 234. ábra), melynek színe fehér, nagyon ritkán vörös-barna.
- Néhány vízszintes csík, hullámvonal igen gyakran az edény peremének belső oldalát díszíti.
- Az edény peremének belső oldalán néha függőleges, 5 mm széles csíkok ereszkednek le (IV. tábla 2.).
- Három köcsög vagy fazék kis töredékén ritkán használt mintákat láthatunk: fenyő, párhuzamos sávok (III. tábla 6.).
- A minták mindenütt a fazekak, köcsögök külső, felső részét díszítik, az alsó felületet soha.

Szilékhez tartozott néhány töredék (IV. tábla 4., V. tábla 1–3., XIII. tábla 1.), melyeknek rézsütös állású szája volt, kettőnél a száj külső oldalán hullámvonalak futnak körbe, kettőnél a száj zöld mázzal fedett, további töredékeket fehér festék fed. Egynek szájátmérője 15 cm (IV. tábla 4.).

Egy *kacsasütő* négy töredéke került elő, belül vörös-barna rácsmintával, kívül karcolt, hullámos és egyenes vonalakkal díszített (V. tábla 4–5.).

Mindössze egy pár *lábás serpenyő* darabját találtuk meg. Egyetlen díszük az egyik töredék szájperemének belső oldalán húzódo vízszintes barna csík (V. tábla 6., VI. tábla 1.).

A *kétszájú rostélyos vizeskorsók* 6–8 mm széles keskeny peremének külső oldalát mindig csak egy vízszintes horony osztja ketté, és néha fehérre festettek. A kisebb kiöntőszáj átmérője 2,5–3 cm, a nagyobbé 5–9 cm között mozog. Nyakukon vízszintes barna-vörös vonalkötegekből álló minta húzódik ugyanúgy, mint a fazekakon. Ebből három helyen szintén barna rácsos létraminta ereszkedik le, köztük fehér festékkel készített kigyózó sáv indul lefelé, ritkábban fehér párhuzamos vonalívek vagy csóvák. Ezek alatt ismét a fenti vonalkötegek zárják a díszítést, mint a fazekak esetében (VI. tábla 2–4.). Összesen 25 ilyen korsószáj és -nyak került elő, ugyanakkor mindössze kettő-háromhoz tartozó oldaltöredék (VII. tábla 1–3.).

Egy *széles szájú kanna* szájpereme ugyanolyan kiképzésű, mint a fazekak zöme. Díszítésük is azonos (VII. tábla 4.). Szájátmérője 10 cm. Egyetlen kanna szájperemének töredéke ujjbenyomásokkal díszített (III. tábla 5.).

Két kis *szűk szájú butykosnak* csak nyak- és válltöredéke került elő (VIII. tábla 1–2.), valamint néhány vékonyabb falú, fehér engóbos butykos hastájéki töredéke (XI. tábla 3–4.).

A fazekaknál használt díszítőmintákat viszontlátjuk a *tálakon*. Itt az egész belső felületet befedik, a külső részen soha nincs díszítés (VIII. tábla 3–6., IX. tábla). A tálak peremének felső részén gyakran fut körbe egy hullámos vonal, ritkábban különböző szélességű vonalkák, néha pontok díszítik (XI. tábla 1.). A tálak mérete és profilja változó, a legnagyobb két példány szájátmérője 26–28 cm, magasságuk 9–10 cm.

⁸ Az edények igen töredékes volta miatt csak kevés átmérő és magasság méretet tudunk adni.

A felsorolt edényfélések szájprofil kiképzésének általában volt egy legtöbb példányban előkerült „vezértípusa”. A tálak esetében hasonló, gyakrabban használt típus nincs, a profilok igen nagy változatosságot mutatnak (ld. tálak szájprofilja: XIII. tábla 2–3.). Erre csak azt a magyarázatot találjuk, hogy a nagyobb tudást, gyakorlatot igénylő edényeket a mester korongozta, a tálak készítését pedig a segédjére, esetleg inására hagyta, ráadásul ez utóbbiak szerződése időközben lejárt vagy gyakran felbomlott, így többen is dolgozhattak a mesternél egy égetésre való edény elkészítéséig.

A leletek közt van néhány kisméretű, alacsony edényke, melyeket a *karimás szélű tálakhoz* szoktak sorolni (CSUPOR–CSUPORNÉ ANGYAL 1998: 59., 95. kép). Vállukon párhuzamos vízszintes vonalkötegeket és/vagy hullámvonalakat láthatunk, a peremükön szintén (X. tábla 1–4., XIII. tábla 2.). A két restaurált példány szájátmérője 10, illetve 15 cm, magassága 7, illetve 8 cm. A többi töredék is kisméretű példányhoz tartozott. Egyetlen azonos formájú, de nagyobb, sötétszürke tálka szájátmérője 28 cm (X. tábla 3.). Ez az edénytípus – még ha egy részüket esetleg tálként használták is – nem illik a tálak közé: más a formájuk, méretük, a száj- és peremkiképzésük, oldalfaluk profilja, és táljainkkal ellentétben, melyek csak belül díszítettek és kívül nem, ezek fordítva: csak a külsejükön van festett minta.

A *tányérok* kis számban készültek, nagyon töredékesek voltak és az azonos minták miatt nehezen lehet őket elkülöníteni a tálaktól.

Néhány szájföredék valószínűleg magas, alul karcsú *pohárhoz* (kupához?) tartozott, ezeknek szájpereme felül élben végződik (ld. pohár szájprofilok: XIII. tábla 1. első három profil).

Négy kisméretű *fedő* egy-egy töredékét találtuk meg. Közülük egyen a fazekakon is használt sávós-regiszteres minta fut körbe, egynek csak a gombja maradt meg (XI. tábla 2.).

Egy ismeretlen formájú edény töredékén két kis egyforma kiöntőszájat látunk, melyek a peremen egy síkban helyezkednek el(!). A perem ujjbenyomásokkal díszített (XII. tábla 5.).

Az említett *festésen* kívül különböző edényfajtákon kis számban *karcolt minták* is láthatók. Ezek két részre oszthatók. Az elsőhöz a régebbi, hódoltságai díszítési módot képviselő néhány töredék tartozik, ahol a fehér engóbos felszínbe a karccal többnyire csak kijelölték a festékekkel kitöltendő minták szélét (XI. tábla 5., 7.). Más daraboknál a minta 1–4 vízszintes vonalból áll, ritkán szélesebben karcolva, hasonló hullámos vonallal együtt. Jelen van két szilkén, ahol karcolt hullámvonalat látunk, az elsőnek a derekán is van pár vékony karcolt csík (IV. tábla 4., V. tábla 1.), ugyancsak az említett, belül festett kacsasütő külső oldalán (V. tábla 3–4.). A festett kannán, ahol a zsinórozási minta két sora között húzódik 3 karcolt vízszintes vonal (VII. tábla 4.), egy butykos vállán (VIII. tábla 2.), egy karimás szélű szürke tál vállán 3 csík (X. tábla 3.), néhány fehér engóbos, valószínűleg korsótöredéken (XI. tábla 3–4.) tűnik még fel a karcolás.

Analógiák

Vízszintes és hullámos vonalakkal álló minták előzményként az ország számos területéről ismeretesek a XVI–XVII. századból, de más-más edénytípusokon, más díszítésekkel együtt és más kivitelezési móddal (SIMON 2000. 74–76. ábra, LÁZÁR 1986. 3: 7., 7: 1., 11: 1. kép, PARÁDI 1963. 242. 27: 1. kép, ANDRONIC–NEAMȚU–DINU 1967. 223. 31: 10. kép). Biharból valamennyire hasonló kerámiát az ezt az időszakot célzó ásatások hiányában csak a váradi várból és környékéről ismerünk, ahol ugyanilyen pasztájú és színű kerámián jelen van a vízszintes és hullámvonal dísz, igaz hiányzik ezeknek sűrű és vékony vonalas, valamint több regiszterbe rendezett változata, úgyszintén a köztük levő fehér sávozás, de fellelhető a szájperemek hármassá osztása vízszintes hornyolással, a peremek belső oldalán a függőleges fehér vonalak, valamint az itt talált edények külseje sem

mázazott (EMŐDI 1998. 69., 29., 33: 21., 36., 37: 2–7. ábra, XXXVI: 1., valamennyi szórvány, RUSU 2002. planşa CII: b., CIV: a.). Az említett, a peremekből leereszkedő függőleges csíkok (IV. tábla 2.) a mezőtelegdi kerámián is előfordulnak (EMŐDI-SÍPOS 2003. 231. 40: 9–11. kép).

Az edények ilyen regiszterszerűen rendezett mintasávokkal díszítésére analógiaként a hódmezővásárhelyi leletekre utalunk (LAJKÓ 2007. XIII–XIV. tábla). Néhány díszítőminta is azonos a Margittán találtakkal (LAJKÓ 2007. X: 3. – a csésze és a mintája is). Megemlíthető még egy Szentendrén talált korsó (VIDA 2008. 98. 5 kép, és 99. – korsó és irodalma).

A zsinórozásos minta Mezőtelegden is jelen volt a köcsögökön, de a minta vízszintes elválasztása ritkán 3–4, legtöbbször 5–6 barnásvörös csíkkal történt (EMŐDI-GOMAN 1999/2000. 82. fig. 55., 55/a.),⁹ a későbbi – XIX. század közepi-végi – telegdi edényeken csak a minta alsó része látható (EMŐDI-GOMAN 1999/2000. fig. 60., 62., 64–65.). A XIX. század eleji nagyváradi Korona fogadó anyagában szintén csak az alsó rész változatai jelennek meg, néha a felső sor helyén függőleges vagy rézsútós vonalak állnak (EMŐDI-GOMAN 1999/2000. 83. fig. 57.). A XIX. század végi – XX. század eleji néhány más központban legtöbbször újból az eredeti teljes minta jelenik meg (KRESZ 1961. 313. 7. ábra, KRESZ 1972. 232. 20. kép, KRESZ 1991. 101., 105., 270., 293. kép, SZALAY 2002/03. I. 108–109., 111., 124. kép, II. 207–215., 388., 463–464. kép).

Tomka Gábor a XVII. századra teszi a *hosszában hornyolt* fülek készítését (TOMKA 2002. 307.). A szűrős korsók rácsos mintája ismert volt már a XVII. század második felében Körösréven is.¹⁰ A hódoltsági idők kerámiája között gyakori forma volt a butykos korsó, ez Mezőtelegden ugyancsak jelen volt (EMŐDI-SÍPOS 2003. 228. 27. ábra, 234. 54. ábra): a forma továbbélt. A poharakhoz analógiát a váradi várnál (EMŐDI 1998. 35: 2. ábra) és a későbbi Korona fogadó leletei¹¹ között találtunk.

A karcolt minták első része a hódoltság kori fazekesség általánosan használt egyik díszítési módja.¹² A második karcolási mód – néhány vízszintes vonal – hosszú ideig és sok helyen, néha alkalmasszerűen használt díszítés, kevésbé releváns. Pikkelyminta (néha piramisba rendezve) látszik néhány töredéken, melyek a festés előtt kerültek a selejtgödörbe (XI. tábla 5., 7.). Ilyen mintával díszített csésze Mezőtelegden is előkerült (EMŐDI-SÍPOS 2003. 231. 40: 1. kép, 232. 48. kép). Ezt az itáliai eredetű, a habánok által átvett motívumot az itteni fazekasok is használták, akárcsak az ország más részein a hódoltság korában és később.

Megemlíthető a gödörben talált két kis táltöredék (XI. tábla 5–6.), melyeknek díszítése, színezése és technikai kivitelezése teljesen megegyező a mezőtelegdi legrégebbi fazekastermékekével (EMŐDI-SÍPOS 2003. 222. 1–4., 28–40. képek), melyek azonosak az említett hódoltság kori, nagy területen elterjedt kerámiatípussal (SOPRONI 1982. 5–8., 15–19. t., VIDA 1999. 6., 11–21. kép, LAJKÓ 2007. 84., 15., 17–18. kép, Nagyváradon: MARTA 1994. 411. pl. III., VI–VIII., EMŐDI 1998. XXXV: 4., XXXVI: 1–2. tábla). Két kis mázazott, színes, spriccelt mintás töredék (XII. tábla 2.) nem alkalmas kormeghatározásra. A spriccelés Biharban – és máshol is – a XVII–XIX. században volt használatos. Egy kis bronzcsat szintén nem alkalmas időbehatarolásra (XII. tábla 6.).

A margittai selejtgödör anyagának kronologikus besorolását valamennyire segítik a benne talált egyéb tárgyak. Így például egy török típusú töredékes pipa (XII. tábla 3–4.) – figyelembe véve a nyakgyűrű kiképzését, mely helyi magyar munka – valószínűleg már a törökök Biharból való kiűzése után készült (KOVÁCS 1963. 259. I. t., TOMKA 2000. 30–31.). Egy mindössze 2,5 cm-es

⁹ Közleményünkben még túl későre datáltuk ezeket a leleteket.

¹⁰ Közöletlen anyag.

¹¹ Közöletlenek.

¹² Mezőtelegden is találtunk ilyen töredékeket (EMŐDI-SÍPOS 2003. 207–208., EMŐDI-GOMAN 1999/2000. fig. 1: 7., fig. 42: 6–8., 10–12.).

cserepet (XII. tábla 1.) biztosan jellegzetes ónmázás habán készítménynek határozhatunk meg. A rajta lévő kis mintatöredék számos analógiáját ismerjük a XVII. század közepétől a következő század harmadik évtizedéig (RADVÁNYI–RÉTI 2011.).

A Mezőtelegden talált kerámia selejtgödör leleteit – figyelembe véve a számos hódoltság kori mintás töredéket – a XVII. század második felére kell datálnunk. Ezek kis száma Margittán talán azzal magyarázható, hogy a másfél évszázados magyarországi jelenlétével szemben a török Biharban mindössze 32 évre vetette meg lábát. Ráadásul a helység már közvetlenül a hódoltsági terület határán vagy azon kívül esik. A török kori időszak ízlése, kereskedelme nem tudta az erős helyi tradíciókkal rendelkező fazekasokat befolyásolni. Ugyanakkor valószínűleg – és ezt csak a jövő kutatásai fogják tisztázni – a margittai gödör 1-2 évtizeddel későbbi, mint a mezőtelegdi.

Ismételten elmondjuk, hogy mivel akárcsak Mezőtelegden, itt, Margittán is, a sok száz név szerint ismert fazekas közül mindössze ennek az egy, XVII. század végi (vagy XVIII. század eleji) mesternek a munkáit ismerjük. Elhamarkodott volna messzemenő következtetéseket megfogalmaznunk az itteni termékek alapján. A néprajzosok jövőbeli feladata, hogy mindkét helységben további hasonló, zárt egységet képező leletegyütteseket tárjanak fel (régészeti módszerekkel), és ezzel hozzájáruljanak e két vezető szerepet játszó fazekasközpont régebbi termékeinek megismeréséhez. Ugyanez a helyzet a harmadik fontos bihari fazekasközpont, Körösrév esetében is.

A *margittai* kemence ásatási anyaga egységes díszítésű, jellegzetes fazekas termékskálát mutat. Úgy gondoljuk, hogy a fazekasközpontok *regionalizálódási folyamatának* egyik korai jelenségeként, lenyomataként határozhatjuk meg.

Irodalom

AMBRUSNÉ 1972.

Ambrusné Kozák Éva: A hollókői vár ásatása. [Ausgrabung in der Burg von Hollókő.] *ArchÉrt* 99. 1972. 167–187.

ANDRONIC–NEAMȚU–DINU 1967.

Al. Andronic – Eugenia Neamțu – M. Dinu: Săpăturile arheologice de la Curtea domnească din Iași. [Les fouilles de la cour princière de Jassy.] *ArhMold* V. 1967. 169–286.

BÁRSONY 1984.

Bársony István: Bihar megye adózó népessége a XVIII. században. *Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth nominatae. Series Historica* 36., Magyar történeti tanulmányok XVI. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen 1984.

CSUPOR–CSUPORNÉ ANGYAL 1998.

Csupor István – Csuporné Angyal Zsuzsa: Fazekaskönyv. Mezőgazda Kiadó – Planétás Kiadó, Budapest 1998.

EMÖDI 1998.

Emödi János: Egy pipakészítő műhely a Krisztina utcában. In: Történeti adatok Nagyvárad múltjából II. Szerk. Emödi János. *Literator* Kiadó, Nagyvárad 1998. 127–136.

EMÖDI–GOMAN 1999/2000.

Ioan Emödi – Ioan Goman: Centrul de olărit Tileagd. *Biharea* 1999–2000. XXVI–XXVII. 57–92.

EMÖDI–SIPOS 2003.

Emödi János – Sipos József: A mezőtelegdi fazekasság. [Die Töpferi von Mezőtelegd.] *DDMÉ* 76. 2003. 203–245.

EMŐDI-SÁNDOR-WILHELM 2013.

Emődi János – Sándor Mária – Wilhelm Sándor: A margittai fazekasság. Oradea 2013. in print.

FÉNYES 1859.

Fényes Elek: Magyarország statistikai, birtokviszonyi és topographiai szempontból. I/III. Dél-Bihar vármegye. Ráth Mór kiadása, Pest 1859.

JAKÓ 1940.

Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt. Település- és Népiségtörténeti Értekezések 5. Sylvester Ny. Rt., Budapest 1940.

KOVÁCS 1963.

Kovács Béla: A Dobó István Vármúzeum cseréppipái. [Tonpfeipfen im Dobó István Burgmuseum.] *EMÉ* 1. 1963. 235–262.

KRESZ 1961.

Kresz Mária: Fazekas, tálas, korsós. (Néhány szempont fazekasközpontjaink kutatásához és összehasonlításához.) [Гончары, кувшинчики и горшечники. Некоторые сведения к изучению и сравнению центров гончарного ремесла в Венгрии.] Potter, jugmaker, dishmaker. (Some contributions to the research and comparison of Hungarian pottery works.)] *Ethnographia* LXXII. 1961. 297–379.

KRESZ 1972.

Kresz Mária: Illusztrációk az erdélyi fazekasság történetéhez különös tekintettel a késő-habán kerámiára. [Beiträge zur Geschichte der Keramik in Siebenbürgen mit besonderer Berücksichtigung der spät-Habaner Fayencen. Иллюстрации к истории керамики в Трансильвании.] *Ethnographia* LXXXIII. 1972. 219–249.

KRESZ 1991.

Kresz Mária: Magyar fazekasművészet. Corvina – Forum Kiadó, Budapest – Novi Sad 1991.

LAJKÓ 2007.

F. Lajkó Orsolya: A Dél-Alföld edénművészete a kora újkorban. A 17. századi hódmezővásárhelyi kerámia néprajzi és régészeti összefüggései. Doktori disszertáció. ELTE BTK, Budapest 2007.

LÁZÁR 1986.

Lázár Sarolta: Az egri vár török kori magyar cserépedényei. [Ungarische Töpferwaren der Burg von Eger aus der Türkenzeit.] *Agria* 22. 1986. 35–63.

MARTA 1994.

Doru Marta: Ceramică de factură orientală. *Crisia* XXIV. 1994. 405–416.

MÓZES 1985.

Terezia Mózes: Contribuții la cunoașterea centrelor de olărit din Beiuș, Marghita și Tileagd. *Crisia* XV. 1985. 389–396.

PAPP 1998.

Papp Klára: Biharország jobbágnépe. A magánbirtok és jobbágysága a XVIII. században. Csokonai Kiadó, Debrecen 1998.

PARÁDI 1963.

Parádi Nándor: Magyarországi pénzleletes középkori cserépedények, XI–XVII. század. [Средневековые керамические сосуды, содержащие монеты, найденные на территории Венгрии (XI–XVII вв.). Münzfunde hortende mittelalterliche Gefässe in Ungarn (11–17. Jh.).] *ArchÉrt* XC: 2. 1963. 205–251.

RADVÁNYI–RÉTI 2011.

Radványi Diána – Réti László: A habánok kerámiaművészete. A Kárpát-medence kerámiaművészete 4. Novella Kiadó, Budapest 2011.

RUSU 2002.

Cetatea Oradea. Monografie arheologică. Vol. I. Red. Adrian Andrei Rusu. Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea 2002.

SIMON 2000.

Simon Zoltán: A füzéri vár a 16–17. században. [Die Burg Füzér im 16.-17. Jahrhundert.] Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 1. Herman Ottó Múzeum, Miskolc 2000.

SOPRONI 1982.

Soproni Olivér: A magyar művészi kerámia születése. A török hódoltság kerámiája. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest 1982.

SZALAY 2002/03.

P. Szalay Emőke: Magyar népi kerámia a Déri Múzeumban I–II. Ethnica, Debrecen 2002–2003.

TOMKA 2000.

Tomka Gábor: Pipatípusok. Régészeti feltárásokból származó XVII–XVIII. századi cserépipák. In: A magyar pipa története. A magyar történelem a pipákon. Szerk. Haider Edit – Orgona Angelika – Ridovics Anna. Magyar Nemzeti Múzeum – Balatoni Múzeum, Budapest – Keszthely 2000. 25–32.

TOMKA 2002.

Tomka Gábor: Findzsák, pipák, szürke korsók. Borsodi végvárak kerámialeleteinek török kapcsolatai. In: A hódoltság régészeti kutatása. A Magyar Nemzeti Múzeumban 2000. május 24–26. között megtartott konferencia előadásai. Szerk. Gerelyes Ibolya – Kovács Gyöngyi. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2002. 299–308.

VIDA 1999.

Vida Gabriella: A miskolci fazekasság a 16–19 században. Herman Ottó Múzeum, Miskolc 1999.

VIDA 2008.

Vida Gabriella: Újkori kerámialelet Szentendre belvárosából. [Modern Ceramics Find in Downtown Szentendre.] *Néprajzi Értesítő* LXXXIX. 2007. (2008) 93–106.

EMÓDI János

RO-410210 Nagyváradi
Pavel utca 4. 5. ajtó
e-mail: aemodi@gmail.com

17th–18th century prototypes of the Marghita pottery

An 18th century Hungarian gazetteer mentions Marghita as the largest pottery centre of Hungary after Gömör (Slovakian: Gemer), before (or beside) Teleagd of Bihor County. Local pottery production goes back to old times. Already from the 16th century we have records on a *Platea Fazekas*, that is to say, Potters' Street. This street still exists and elder people use the same name for it. Products of this old pottery centre were completely neglected by the ethnographers with the

exception of four vessels the photographs of which were published by Terézia Mózes and described by Emőke P. Szalay. A volume in print represents the local pottery, the craftsmen by names and their guild and includes around 50 photographs of vessels made in Marghita. However, these are 20th century products, only three large jugs are older, but they all come from the 19th century. So, it seemed reasonable to seek for the earlier traces of the local pottery with the methods of archaeology, and, if possible, to excavate a find assemblage similar to the Tileagd one. As a matter of fact, we would have liked to find an 18th–19th century archaeological ceramic material like in Tileagd, but in both cases 17th century finds came to light.

In the course of research our starting point was an empirical fact: following each firing in a kiln, the potter discarded one or two dozens of poorly baked, deformed or injured vessels, and prepared a special pit in the faraway corner of his yard, where he collected the discarded pieces and covered them with earth in order to prevent accumulation of waste in his yard and garden. Both in Tileagd and Marghita such a waste-pit was found, in the latter place together with the burned bottom surface of the kiln (3 m large in diameter) with some shards on it.

In the waste-pit we found mostly fragments of small and medium sized pots and milk jars, but in a smaller number also fragments of craft-bowls, duck baking pans, saucepans, jugs with wide rim, jugs with strainer, jugs decorated with knobs, bowls, beakers and lids.

In most cases the colour of the vessels before the first firing was drab, light brown. There were only few pieces discarded after the second firing. Only the interior of these pieces was glazed – sometimes brown, more rarely green, and in some cases the rim was also glazed.

Almost all the vessels were decorated. The ornament could be a simple scratched line or wavy line. The most frequent decorative motifs were reddish brown made with iron oxide. The latter included bunches of parallel lines placed in the shape of horizontal registers, with white earth-paint braided pattern between them, more rarely with white stripes. Other wavy, horizontal or vertical bands were also white.

Strap handles of the vessels mostly were vertically fluted.

Few, but somewhat similar analogies of the represented pottery, and some ceramic fragments from the Ottoman period (in Bihor this 32 years long period came to end in 1693), a tin glazed Habán (Hutterite) vessel fragment and a fragmented pipe imitating a Turkish type date the Marghita finds to the late-17th century.

Vessels coming from the kiln found in Marghita represent ceramics of uniform shape and decoration. The activity of this centre can be described as the early example of the regionalisation of Hungarian pottery workshops.

János EMŐDI

RO-410210 Oradea
str. Episcop M. Pavel nr. 4 ap. 5
e-mail: aemodi@gmail.com

1

2

3

4

5

6

I. tábla
Margitta–Fazekas utcai leletek
Pl. I
Finds from Marghita–Fazekas Street

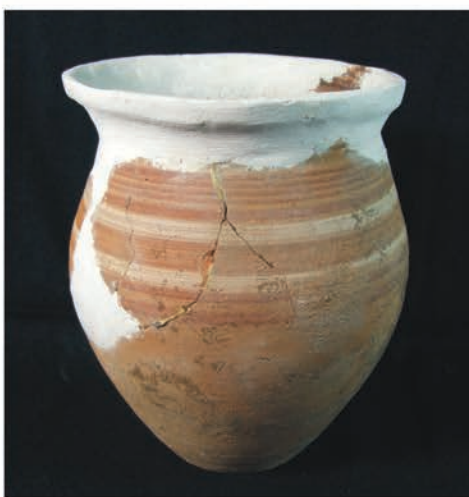
1

2

3

4

5

6

II. tábla

Margitta–Fazekas utcai leletek

Pl. II

Finds from Marghita–Fazekas Street

1

2

3

4

5

6

III. tábla
Margitta–Fazekas utcai leletek
Pl. III
Finds from Marghita–Fazekas Street

1

2

3

4

IV. tábla
Margitta–Fazekas utcai leletek

Pl. IV
Finds from Marghita–Fazekas Street

1

2

3

4

5

6

V. tábla
Margitta–Fazekas utcai leletek
Pl. V
Finds from Marghita–Fazekas Street

1

2

3

4

VI. tábla

Margitta–Fazekas utcai leletek

Pl. VI

Finds from Marghita–Fazekas Street

1

2

3

4

VII. tábla

Margitta–Fazekas utcai leletek

Pl. VII

Finds from Marghita–Fazekas Street

1

2

3

4

5

6

VIII. tábla
Margitta–Fazekas
utcai leletek

Pl. VIII
Finds from
Marghita–Fazekas Street

1

2

3

4

IX. tábla
Margitta–Fazekas utcai leletek
Pl. IX
Finds from Marghita–Fazekas Street

1

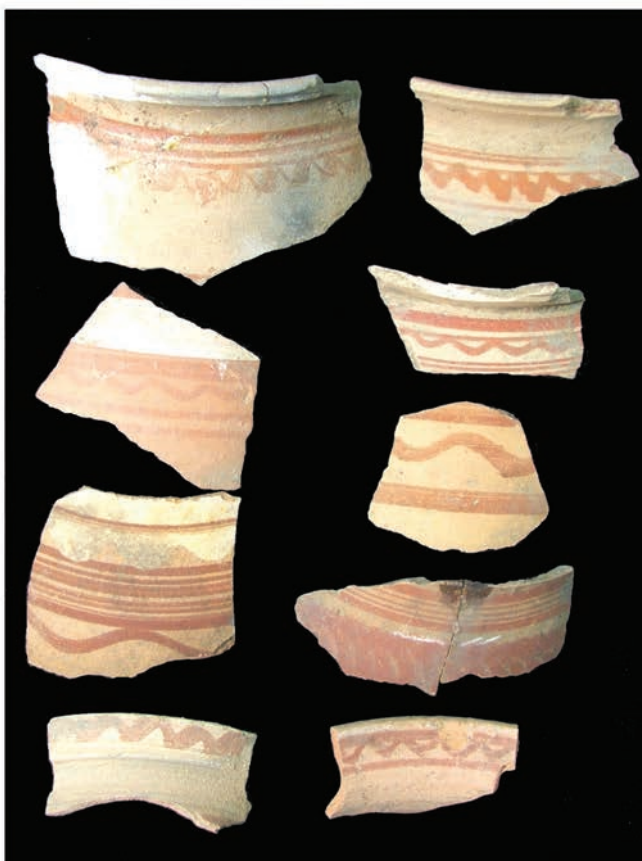
2

3

4

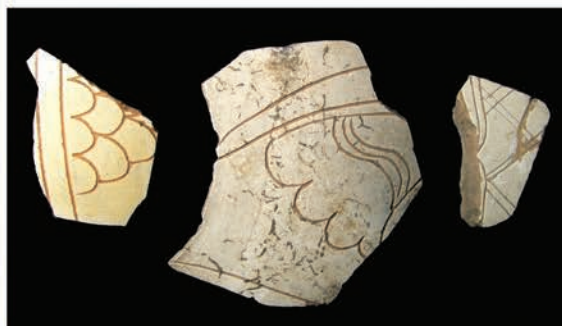
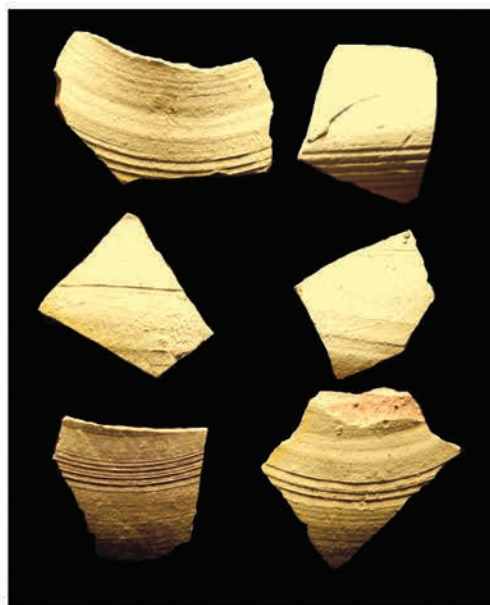
5

X. tábla

Margitta–Fazekas utcai leletek

Pl. X

Finds from Marghita–Fazekas Street

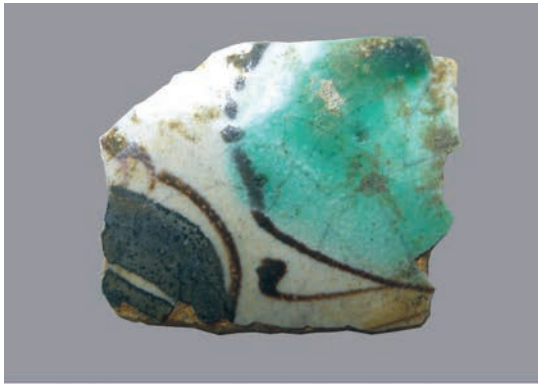

XI. tábla

Margitta–Fazekas utcai leletek

Pl. XI

Finds from Marghita–Fazekas Street

1

2

3

4

5

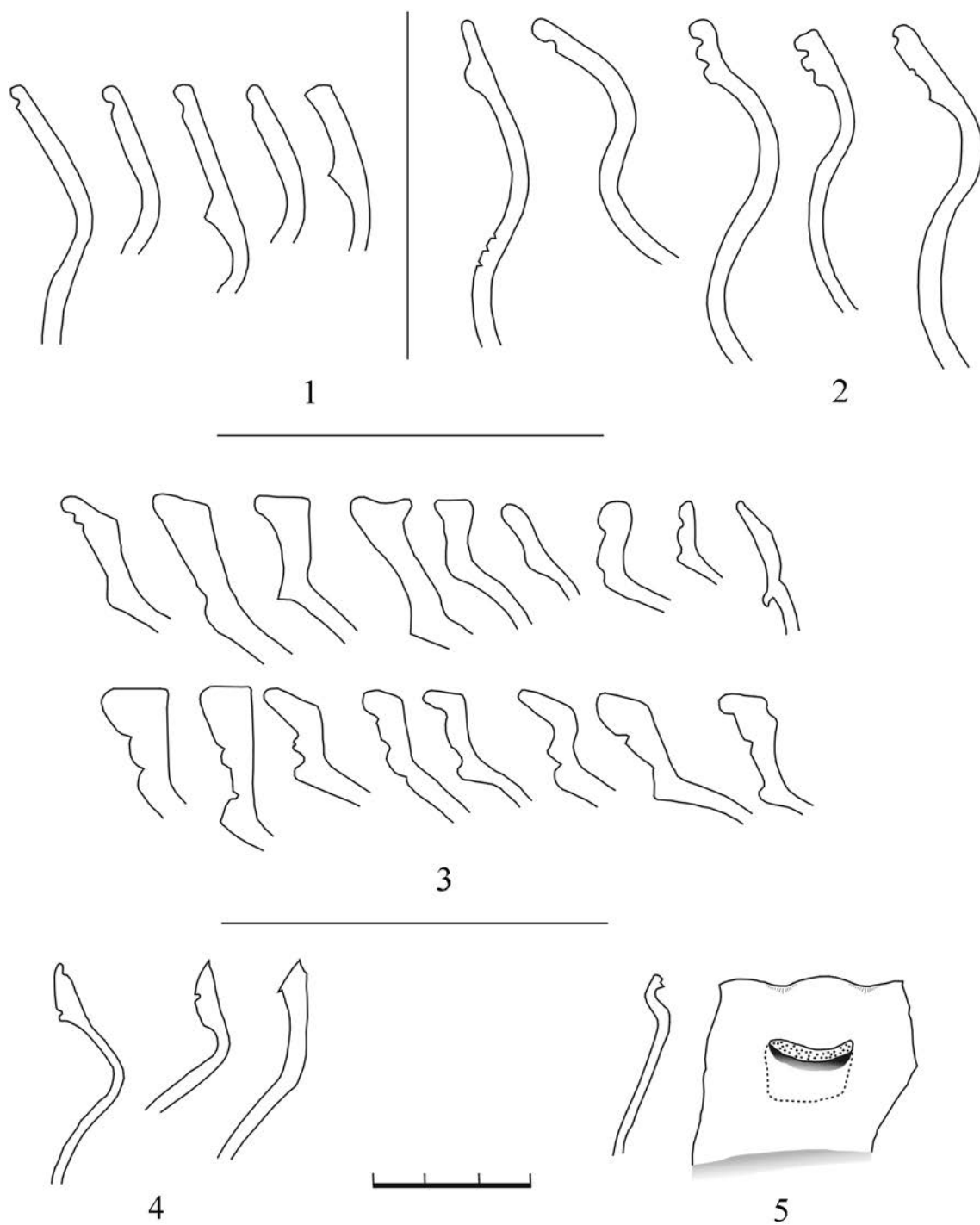
6

XII. tábla

Margitta–Fazekas utcai leletek

Pl. XII

Finds from Marghita–Fazekas Street

XIII. tábla

Marghita–Fazekas utcai leletek profiljai 1: szilkék, 2–3: tálak, 4: poharak, 5: jug

Pl. XIII

Profiles of the finds from Marghita–Fazekas Street 1: craft-bowls, 2–3: bowls, 4: beakers, 5: jug

